

УДК: 341.24:341.176

Є. В. ПОПКО**КЛАСИФІКАЦІЯ ДОГОВОРІВ РАДИ ЄВРОПИ**

Аналізуються договори Ради Європи, досліджено питання класифікації договорів та зроблена спроба навести власну класифікацію договорів Ради Європи за ознакою кількості ратифікацій договорів державами-членами Ради Європи та іншими державами. Особливу увагу приділено аналізу значення договорів Ради Європи для розвитку національного законодавства держав-членів та інших держав.

Ключові слова: класифікація договорів Ради Європи, європейський правовий простір.

Попко Е.В. Классификация договоров Совета Европы

Анализируются договора, принятые в рамках Совета Европы. Автором исследованы вопросы классификации договоров и сделана попытка привести собственную классификацию договоров Совета Европы по признаку количества ратификаций договоров государствами-членами Совета Европы и другими государствами. Особое внимание в статье уделено анализу значения договоров Совета Европы для развития национально-го законодательства государств-членов и других государств.

Ключевые слова: классификация договоров Совета Европы, европейское правовое пространство.

Popko Yevgen. Classification of the Council of Europe's treaties

The article analyzes the agreements concluded within the framework of the Council of Europe. The author has examined the classification of treaties and attempted to lead his own classification of the Council of Europe's treaties on the basis of the number of ratifications by member States of the Council of Europe and other countries. Particular attention is paid to the analysis of the value of the Council of Europe's treaties for the development of the national legislation of the Member States and other countries.

Key words: classification of the Council of Europe's treaties, European legal space.

Рада Європи (РЕ) – міжнародна організація, яка сприяє співробітництву між усіма країнами Європи у галузі права, прав людини, демократичного розвитку, верховенства права і розвитку культурної взаємодії. Рада Європи була заснована у 1949 році та є найстарішою в Європі міжнародною організацією. До її складу входять 47 держав, в яких проживають більше 800 мільйонів людей. Сьогодні Рада Європи є однією з найбільш авторитетних та представницьких європейських регіональних міждержавних організацій. Створювалась вона, виходячи з потреби збереження людського суспільства та цивілізації, для задоволення якої життєво важливим було і залишається зміцнення миру на засадах справедливості та міжнародного співробітництва.

Відповідно, напрями діяльності Ради Європи охоплюють такі сфери суспільного життя: права людини, засоби масової інформації, співробітництво у сфері права, соціальні та економічні питання, охорона здоров'я, освіта, культура, культурна спадщина, спорт, молодь, місцева демократія та транскордонне співробітництво, навколишнє середовище і регіональне планування тощо.

З метою реалізації поставлених цілей та завдань, Рада Європи приймає значну кількість документів різного рівня та з різних питань. На практиці доволі

складно розібратись у всьому масиві актів, їх обов'язковості для держав-членів, з'ясувати їх значення та місце у системі права Ради Європи. Документи, що приймаються Радою Європи, можна, наприклад, класифікувати за органом, що його видає:

- документи Комітету міністрів Ради Європи;
- документи Парламентської асамблеї Ради Європи;
- документи Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи;
- документи Європейського суду з прав людини, тощо.

За характером питань, що вирішують ці документи та за їх силою, їх можна розділити на обов'язкові та рекомендаційні. Серед усіх документів виділяють: договори, рекомендації, резолюції, висновки, часткові угоди, рішення Європейського суду з прав людини тощо. Найбільш важливу частину питань регулюють міжнародні багатосторонні договори Ради Європи. Договори є дійовим механізмом вирішення питань, що постають перед Європою, зокрема, до яких можна віднести захист прав людини, вирішення проблем, пов'язаних із освітою, спортом, культурою, кримінальним провадженням тощо.

Розроблені та прийняті в рамках Ради Європи договори достатньо різноманітні, відрізняючись як за назвою, змістом та предметом регулювання, так і за структурою, характером, контрольним механізмом, значенням, впливом на національні правопорядки держав-учасниць тощо. Тому, необхідно проаналізувати договори Ради Європи, запропонувавши свою класифікацію договорів Ради Європи. Сьогодні, в рамках Ради Європи прийнято більше 200 міжнародних багатосторонніх договорів, які, за підрахунками фахівців, замінюють близько 400 000 двосторонніх угод. Ці договори є невід'ємною частиною європейського правового простору, у формуванні якого Рада Європи відіграє значущу та основоположну роль.

На сьогодні постала така ситуація, коли усі визнають виключну важливість договорів Ради Європи, однак, науковці не приділяють належної уваги питанню їх класифікації, зосереджуючись на окремих договорах. Зокрема, це питання частково, досліджували такі вітчизняні та закордонні науковці, як В.Г. Буткевич, М.В. Буроменський, В.Н. Денисов, В.В. Мицик, О.Д. Святоцький, С.В. Шевчук, О.В. Задорожній, А.Л. Федорова, Г.Ю. Юдківська, Г.В. Ігнатенко, О.І. Тіунов, Ф.Б. Ромер, Х. Клебес, Т.Е.Д. Клейнсорге, А. Ройер, Р. Кікер та ін. Разом з тим, повної та детальної класифікації запропоновано не було, на що й було направлено дане дослідження.

Різні договори Ради Європи по-різному сприяють формуванню єдиного спільного правового простору. З 213-ти міжнародних договорів Ради Європи одні є основоположними, фундаментальними для розвитку європейського правового простору (як, скажімо, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод), інші вирішують суто технічні питання, треті втратили чинність або ще не набули чинності¹. При вирішенні питання щодо вступу нової держави-члена до Ради Європи Парламентська асамблея приймає Висновок, у якому зазначає що вже зробила ця конкретна держава для свого вступу, які вимоги виконала, які конвенції підписала та які бере на себе зобов'язання у майбутньому. Так, наприклад, у Висновку Асамблеї щодо вступу України до Ради Європи від 26.09.1995 р. було зазначено, що Україна вже підписала Рамкову конвенцію про захист національних меншин, а також приєдналася до Європейської культурної конвенції, до Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства та Додаткового протоколу до неї, до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами. Усього при вступі до Ради Європи Україна зобов'язалася стати стороною у 19 договорах цієї Ор-

ганізації, наприклад, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та Протоколах до неї, Європейській конвенції про запобігання тортурам, нелюдському та принизливому поводженню або покаранню, Конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, Конвенції про передачу засуджених осіб, Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом тощо.

Російська Федерація також зобов'язувалась підписати та ратифікувати майже аналогічну кількість договорів, в тому числі Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та Протоколи до неї, Європейську конвенцію про запобігання тортурам, нелюдському та принизливому поводженню або покаранню, Рамкову конвенцію про захист національних меншин та інші. В цілому, основний пакет договорів, які необхідно підписати для вступу в Раду Європи та які є обов'язковими для всіх держав-кандидатів, практично не змінюється.

Основну частину договорів Ради Європи становлять: Статут Ради Європи, генеральні угоди, угоди, конвенції, рамкові конвенції, протоколи та додаткові протоколи до договорів. Слід зауважити, що усі договори, які були відкриті для підписання між 1949 і 2003 роками, були опубліковані в "Серії європейських договорів" (№001-193 включно). Починаючи з 2004 року ця Серія була продовжена "Серією Договорів Ради Європи" (№194 і наступні).

З усього масиву договорів Ради Європи, враховуючи її статус суб'єкта міжнародного права, необхідно виокремити групу договорів, які визначають правовий статус Організації. До цієї групи відносимо Статут Ради Європи, Генеральну угоду про привілеї та імунітети Ради Європи, додаткові протоколи до неї.

Статут Ради Європи – є обов'язковим для підписання для усіх держав, що мають намір стати членом Організації. У Статуті та інших статутних документах Ради Європи зафіксовані такі основні завдання Організації:

- захист та зміцнення плюралістичної демократії та прав людини, сприяння усвідомленню та розвитку європейської культурної самобутності;
- пошук спільних шляхів вирішення соціальних проблем (зокрема таких, як національні меншини, ксенофобія, релігійна, расова, етнічна нетерпимість, захист оточуючого середовища, біоетика, СНІД, наркоманія тощо);
- надання допомоги країнам Центральної та Східної Європи у проведенні та активізації політичних, законодавчих і конституційних реформ;
- широка політична та правова діяльність, уніфікація європейського законодавства, прийняття конвенцій, що мають обов'язковий характер для держав, що входять до Ради Європи.

Ці завдання забезпечують досягнення мети організації. Мета Ради Європи зафіксована у ст.1 її Статуту і передбачає "досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення у життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу".

Деякі автори вважають, що згідно зі своїм Статутом, Рада Європи виконує три основні завдання: 1) політичне – захист демократії, прав і свобод людини, забезпечення верховенства права; 2) культурне – примноження європейської культурної спадщини; 3) соціальне – забезпечення реалізації основних потреб соціально-економічних прав.

Інші вчені вважають, що головним досягненням у роботі Ради Європи є створення ефективної системи європейського права у галузі прав людини, забезпечення правового регулювання поведінки держав у цій галузі.

Слід зауважити, що з моменту прийняття Статуту Раду Європи у 1949 році, він жодного разу не зазнавав змін. Так, Парламентська асамблея видала Рекомен-

дацію 1212 (1993) “Про прийняття Статуту Ради Європи переглянутого”, а Комітет міністрів у відповіді визнав необхідність реформування як самої Організації, так й вдосконалення Статуту². Втім, далі обговорень питання прийняття оновленого Статуту не просувалося.

Разом з тим, зміни до Статуту приймалися за допомогою Статутних резолюцій Комітету міністрів Ради Європи. Фактично, резолюція є джерелом інституційного (м’якого) права Ради Європи, однак, відповідно до роз’яснень Юридичного департаменту Ради Європи, остання отримує назву “статутна”, якщо “торкається статутних питань та містить положення, які доповнюють Статут Ради Європи без змін його існуючих положень”³. Перша Статутна резолюція (49) 20 була прийнята Комітетом міністрів у 1949 р. і визначала статус заступника Генерального секретаря. Усього на сьогодні було прийнято десять таких Статутних резолюцій (остання – у січні 2011 року)⁴.

Головними органами Ради відповідно до Статті 10 Статуту Ради Європи є Комітет Міністрів і Парламентська асамблея (до 1974 р. Консультативна асамблея), роботу яких забезпечує Секретаріат.

Активна співпраця двох структурних органів: Комітету міністрів з Парламентською асамблеєю дозволила розробити та прийняти широкий інструментарій для виконання поставлених у Статуті цілей та завдань. Так, Комітет міністрів у співпраці з Парламентською асамблеєю приймає рішення про розробку нових договорів, схвалює остаточний текст та приймає рішення про відкриття договору для підписання державами-членами. Комітет міністрів також слідкує за застосуванням державами-членами конвенцій та угод, сторонами яких вони є. Такий контроль є особливо жорстким, коли йдеться про правозахисні документи, найголовніші серед яких мають власний механізм контролю⁵.

Важливе значення у системі договорів Ради Європи має також й Генеральна угода про привілеї та імунітети Ради Європи від 02.09.1949 р., що відноситься поряд зі Статутом до договорів Ради Європи, що визначають правовий статус Організації. Генеральна угода, прийнята з метою виконання положень Статуту Ради Європи, визначає імунітети і привілеї, які необхідні для виконання своїх обов’язків представниками країн-членів в Комітеті міністрів і Парламентській асамблеї Ради Європи, а також Секретаріату Організації⁶.

До цієї Генеральної угоди було прийнято шість протоколів, що доповнюють зміст основного договору. Зокрема,:

- протокол про поширення положення Генеральної угоди на інші категорії осіб (заступники міністрів, постійні представники країн – членів Ради Європи);
- про можливість приєднання до Генеральної Угоди майбутніх країн – членів Ради Європи;
- про Фонд для переселення національних біженців та з питань перенаселеності (з 1989 року даний Фонд називається Фондом соціального розвитку Ради Європи);
- про розвиток молодіжного туризму на території Договірних Сторін;
- про привілеї та імунітети, якими користуються судді єдиного Суду з прав людини при виконанні своїх обов’язків і під час службових поїздок.

З моменту свого створення Рада Європи намагається поширювати розроблені стандарти не тільки на держави-члени, але й на інші європейські країни, які планують вступити до Організації та на держави неєвропейського регіону. З цією метою було запроваджено можливість прийняття не тільки договорів, які можуть бути ратифіковані державами-членами РС, але й відкритих договорів, приєднатися до яких можуть інші країни за запрошенням Комітету міністрів. Тому, враховуючи склад учасників, виокремлюють відкриті та закриті договори Ради Європи.

Найпершим відкритим договором у рамках Ради Європи стала Європейська культурна конвенція від 19.12.1954 р., яка була підписана, навіть, СРСР. Рада Європи визначає величезне значення ролі культури і освіти у вихованні поваги до культурної різноманітності при спільності цінностей. Прийнята Європейська культурна конвенція лежить в основі європейської співпраці в галузі культури, освіти, молоді та спорту. Окрім усіх 47 держав-членів Ради Європи, її також підписали Білорусь, Казахстан та Ватикан.

В останні десятиріччя очевидно є тенденція відкриття договорів для держав – не членів Ради Європи. Більшість конвенцій, що приймаються в цей час, є відкритими для підписання й для держав-нечленів Ради Європи або, зокрема, вносяться відповідні зміни до договору, як у випадку із Європейською конвенцією про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, коли був прийнятий Додатковий протокол, що зробив цю Конвенцію “відкритою”.

Що стосується закритих договорів, то це такі, приєднання до яких держав – не членів Організації не допускається самим договором або неможливий в силу специфічної природи такого договору.

Одним з критеріїв класифікації договорів Ради Європи може бути кількісний показник, тобто кількість ратифікацій договорів державами-членами Ради Європи та іншими державами.

Найбільшу кількість ратифікацій має Конвенція про передачу засуджених осіб – 64 (станом на початок 2013 року). Її ратифікували, навіть, такі країни як США, Канада, Мексика, Ізраїль, Японія та інші. 53 ратифікації має Конвенція про визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в Європейському регіоні від 1997 р.; 51 ратифікацію має Конвенція про збереження тваринного світу і природного середовища існування в Європі від 1979 р. та Конвенція проти застосування допінгу від 1987 р.; по 50 ратифікацій мають Європейська культурна конвенція від 1954 р., Європейська конвенція про видачу від 1957 р. та Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 1959 р.; 48 ратифікацій має Конвенція про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності від 1990 р.⁷

Таким чином, найбільшу кількість ратифікацій як держав-членів, так й інших держав отримало багато договорів, що регулюють питання співпраці у межах кримінального судочинства. Це й не дивно, адже це питання, мабуть, завжди буде актуальним для будь-якої країни у світі.

Аналізуючи договори, які ратифіковані державами-членами Ради Європи, слід виокремити групу договорів, які ратифікували абсолютно усі члени Організації. Сьогодні, таких договорів два: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р. та Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню від 1987 р.

Практично всі держави Ради Європи зв'язані зобов'язаннями в рамках Європейської соціальної хартії 1961 року або переглянутої 1996 року. Необхідно враховувати той факт, що держави не можуть бути одночасно учасниками обох Хартій, при ратифікації Хартії 1996 року зобов'язання за першою втрачають силу. Європейська соціальна хартія є також одним зі специфічних договорів за своєю структурою. Такі договори мають назву вибіркових. Дійсно, держави мають можливість обирати положення та статті Хартії, які будуть для неї обов'язковими. Аналогічну особливість має й Європейська хартія регіональних мов та мов меншин.

Достатньо велику групу складають договори, які були ратифіковані більше, ніж 25 державами-членами Ради Європи. До таких можуть бути віднесені: Про-

токоли 1, 4, 6, 7 та 13 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; Європейська конвенція про інформацію щодо іноземного законодавства та Додатковий протокол до неї; Додатковий протокол 1 та 2 до Європейської конвенції про видачу; Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються на фермах; Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом та Протокол про внесення змін до неї; Європейська угода про передачу заяв про правову допомогу; Додаткові протоколи 1 та 2 до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах; Європейська конвенція про захист тварин, призначених на забій; Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми; Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами; Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру та Додатковий протокол до неї; Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи; Європейська хартія місцевого самоврядування; Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута); Європейська конвенція про спільне кіновиробництво; Європейська хартія регіональних мов або мов меншин; Рамкова конвенція про захист національних меншин; Європейська угода, що стосується осіб, що беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини; Конвенція про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини; Конвенція про права людини та біомедицину; Додатковий протокол до Конвенції про передачу засуджених осіб; Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію та Додатковий протокол до неї; Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію; Європейська Конвенція про ландшафти; Конвенція про комп'ютерні злочини; Додатковий протокол до Конвенції проти застосування допінгу; Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму; Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми; Конвенція Ради Європи про захист дітей від експлуатації та наруги сексуального характеру.

Визначивши договори, що мають найбільшу кількість ратифікацій серед держав-членів Ради Європи, можна зробити висновок, що серед таких превалюють договори, які регулюють питання захисту прав людей, питання співпраці у кримінальних справах, питання захисту тваринного та рослинного світу, а також питання захисту культурної спадщини та цінностей.

Незважаючи на активну ратифікацію державами в цілому договорів Ради Європи, не меншу групу складають договори, які мають менше 25 ратифікацій поміж держав-членів Ради Європи. Зокрема, такими договорами є: Європейська тимчасова угода про соціальне забезпечення по старості, інвалідності і втраті годувальника та Додатковий протокол до неї; Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу та Додатковий протокол до неї; Європейська конвенція про мирне врегулювання суперечок; Європейська угода про режим пересування людей між державами-членами Ради Європи; Європейська угода щодо обміну терапевтичними речовинами людського походження; Європейська угода про скасування віз для біженців; Угода про тимчасове ввезення із звільненням від мита для безкоштовного використання в діагностичних або терапевтичних цілях, медико-хірургічного та лабораторного обладнання, призначеного для медичних установ; Європейська угода щодо обміну реагентами для визначення групи крові; Конвенція про скорочення числа випадків множинного громадянства та про військовий обов'язок у випадках множинного громадянства; Європейський кодекс соціального забезпечення; Європейська угода про навчання та підготовку медичних сестер; Європейська конвенція про скасування легалізації документів, складених дипломатичними агентами або консульськими посадовими особами; Євро-

пейська угода про обмеження використання деяких детергентів у прально-мийних засобах; Конвенція про створення системи реєстрації заповітів; Угода про передачу тіл померлих осіб; Європейська угода про обмін реагентами для визначення групи тканини; Європейська конвенція про правове становище позашлюбних дітей; Європейська конвенція про міжнародні наслідки позбавлення прав на водіння автотранспортного засобу; Європейська конвенція про контроль за придбанням та зберіганням вогнепальної зброї приватними особами; Європейська угода про передачу відповідальності щодо біженців; Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях; Європейська конвенція про визнання юридичними особами міжнародних неурядових організацій; Європейська конвенція про захист домашніх тварин; Конвенція про взаємну адміністративну допомогу в податковій галузі (її також ратифікувала велика кількість держав-членів Ради Європи); Європейська конвенція про здійснення прав дітей; Європейська конвенція про громадянство; Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні (переглянута); Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення, конфіскацію доходів від злочинної діяльності та фінансування тероризму; Рамкова Конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства.

Таким чином, переважна більшість договорів, що мають меншу кількість ратифікацій, набагато рідше мають назву “Конвенція”, а частіше називаються Угодами або регулюють конкретні вузькі питання, не ставлячи за мету охопити вирішення величезної кількості проблем. Це, напевно, є як й позитивним моментом для такого виду договорів, так й негативним. Адже, з одного боку, ці договори дійсно вирішують абсолютно конкретні завдання та чітко їх регулюють, а з іншого – ми маємо меншу кількість ратифікацій серед держав-членів Ради Європи і звідси – неспроможність такого договору діяти на всій території держав, що входять до Організації.

До останньої групи зазначеної класифікації можна віднести договори, що вже втратили свою чинність та такі, що не набули її.

Що стосується договорів, що вже втратили свою силу, то тут, перш за все, треба говорити про велику кількість протоколів, основні положення яких з часом увійшли до договору, який до цього просто доповнювали. Наприклад, це протоколи 2, 3, 5 та 8 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Існують три конвенції, які втратили чинність через те, що питання, які вони регулювали, на сьогодні вже врегульовано Світовою Організацією інтелектуальної власності: Європейська Конвенція щодо формальностей, необхідних для оформлення заявок на патенти, Європейська Конвенція про міжнародну класифікацію патентів на винаходи та Конвенція щодо уніфікації деяких елементів патентного права на винаходи.

Також є ряд договорів, які не вступили в силу у зв'язку з не набранням потрібної кількості ратифікацій за двадцять років після відкриття. Це, наприклад, Європейська конвенція про правопорушення щодо культурних цінностей, Європейський кодекс соціального забезпечення переглянутий тощо.

Однак, норми таких договорів можуть набувати звичаєвого характеру. Так, положення Конвенції про цивільну відповідальність за шкоду в результаті діяльності, небезпечної для навколишнього середовища на сьогодні діють як звичаєві норми.

Окрему групу складають відносно нові договори, які ще не вступили в силу. Так, у жовтні 2011 року було відкрито для підписання Конвенцію про контрафактну медичну продукцію та аналогічну злочинну діяльність, що несе загрозу для

здоров'я. На сьогодні, єдиною державою, яка ратифікувала зазначену Конвенцію є Україна, втім, ще 21 держава підписала, що може свідчити про наміри та роздуми її ратифікації у майбутньому.

Проаналізувавши договори Ради Європи за наданою вище класифікацією, можна зробити висновок, що найбільш важливі договори як для держав-членів, так й для самої Організації за предмет свого регулювання мають захист прав людини та співпрацю у рамках кримінального судочинства, адже переважна кількість договорів присвячена цим питанням та найбільша кількість держав-членів Ради Європи та інших держав їх ратифікували. Це й не дивно, адже аспект захисту прав людини є основним в системі координат Ради Європи, а що стосується кримінального судочинства, то ці проблеми виникають завжди і будь-яка держава намагається якомога скоріше їх вирішити, уклавши договори про взаємну допомогу або передачу інформації.

Загалом правова діяльність Ради Європи є дуже важливою для розвитку європейського законодавства, гармонізації та вдосконалення правових систем всіх держав-членів на засадах спільних стандартів Ради Європи. Організація має на меті заохотити до творення та розвитку демократичних інституцій і процедур на державному, регіональному та місцевому рівнях, а також сприяти дотриманню принципу верховенства права.

Договори Ради Європи формують широкий загальноєвропейський правовий простір і є правовою основою для здійснення країнами спільних заходів у економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузі, а також у галузі прав людини.

1. *Бенуа–Ромер Флоренц, Клебес Гайнріх*. Право Ради Європи: прямуючи до загальноєвропейського правового простору / Ф. Бенуа–Ромер, Г. Клебес. – К.: К.І.С, 2007. – С. 22. 2. *Рекомендація ПАСЕ 1212 (1993) о прийнятті Устава Совета Европы (пересмотренного) от 11 мая 1993 г.* [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1212.htm>; Doc. 8480 16 July 1999 Adoption of a revised statute of the Council of Europe Recommendation 1212 (1993) Reply from the Committee of Ministers adopted at the 676th meeting of the Ministers' Deputies (1-2 July 1999) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc99/EDOC8480.htm> 3. *Мавромати О.Є.* Правова природа статутних резолюцій Комітету міністрів Ради Європи // Електронне наукове фахове видання “Європейські студії і право”. – 2012. – №2 (6). – С. 55. 4. *Статутна Резолюція Комітету міністрів (2011) 2* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/Resol20112.htm> 5. *Статут Ради Європи* // Збірка договорів Ради Європи. – К.: Парламентське видавництво, 2000. – С. 16. 6. *Зібрання актів європейського права* / [за заг. ред. В.Г. Буткевича]; упоряд. А.Л. Федорова // Право України (Дод. до юрид. журн. “Право України”). – 2012. – Вип. 1-2: Рада Європи – С. 521-522. 7. *Report by the Secretary General on the review of Council of Europe Conventions. Information document SG/Inf(2012)12.* 16 May 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1940575&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>